

URARTU

ARKEOLOJISI

ANADOLU'DA

DEMİR ÇAĞLARI (M.Ö. 1200-330/300)

Hitit İmparatorluğu 1190 yılı civarında büyük çapta son bulup, başkent Hattuşa yakılıp yıkıldıktan sonra Anadolu büyük bir kargaşa ve çöküntünün içine sürüklenmeye başladı. Hattuşa'da yaşayan kral sülalesinin bireylerinden bazıları güneye doğru çekilerek, önce Tarhuntassa ve Kargamış'ta, sonra da Malatya'da yeni sülaleler kurmuşlarsa da büyük imparatorluğun yaklaşık 400 yıllık bir süreden sonra yıkılışı, gerisinde önemli siyasal boşluklar bırakmıştır.



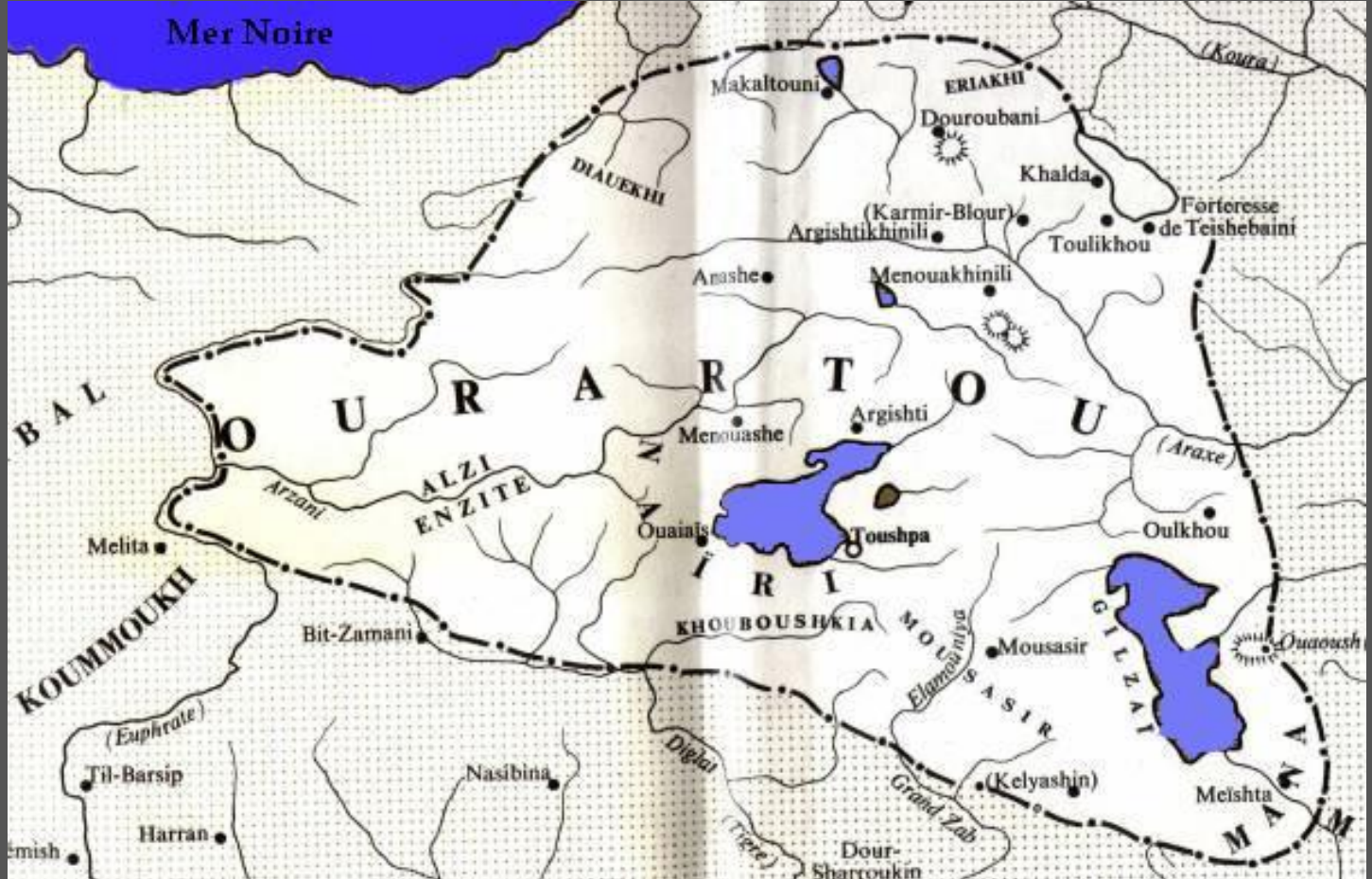
Hititlerin amansız düşmanı Kaşgalar Kızılırmak'ın kuzeyindeki tüm Orta Anadolu'yu ellerine geçirmiştir; Kafkaslar yolu ile gelen Muşkili halklar Doğu Anadolu'nun batı kesimlerine, Trakyalı göçmenler Batı Anadolu'nun kuzey bölümüne; Sami kökenli Aramiler ise Güney Doğu Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır. Tüm bu olumsuz gelişmelere Mısırlılar tarafından “Deniz Halkları” diye adlandırılan bir takım yurtsuz çapulcuların yarattığı terör olayları ve bir süredir yaşanan kıtlık da eklenince kurulu düzen iyiden iyiye bozulmuş ve III. bin yılın sonları ile II. binin başlarında olduğu gibi Anadolu bir kez daha irili ufaklı birçok güç arasında paylaşılarak çekişme alanı haline gelmiştir.



M.Ö. 1200'lerden itibaren Geç Hitit Devletleri Güney Anadolu ve kısmen Kuzey Suriye'de,



yine aynı tarihlerden itibaren önce Uruadri ve Nairi Beyleri, sonra da Urartular Doğu Anadolu'da Demir Çağları'nda var olan beylikler ve devletlerdir.



1



Güneybatı Anadolu'da Likyalılar ve Ege kıyılarında da İyonyalılar Geç Demir Çağı ve devamında Anadolu kültürüne yön veren uygarlıklar olmuştur.



Döneme adını veren demir madeninin özellikle mücevher ve törensel silah olarak kullanımı II. bin yılın ikinci yarısından itibaren giderek yaygınlaşmaya başlamıştır.

IX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde tüm silahlar ve çoğu aletlerin yapımında demir, tartışmasız üstünlük sağlamıştır. Bu arada tunç madeninin kullanımı da demir kadar yaygın olmasa da devam etmiştir.

ARAŞTIRMALARI:

Bölgedeki ilk bilimsel çalışmalar F. E. Schulz tarafından başlatılmıştır. 1827 yılında Fransız Asya Araştırma Cemiyeti bu arkeoloğu M.S. 5. yüzyılda yaşayan Khoreneli Moses'in kayıtlarını araştırmak için Van'a göndermiştir. Bölgeye gelen Schulz Moses'in ortaya koyduğu düşünceleri araştırmıştır. Moses' in düşüncesine göre Van Kalesi Asur Kraliçesi Semiramis tarafından yaptırılmıştır. Bu eldeki ilk önemli bilgiler arasında yer alır. Ama bu bilgi ilginç ve yanlış bir bilgidir. Çünkü bir Asur kraliçesi olan Semiramis (Şammuramat) Urartu kralı Minua'nın çağdaşı ve Urartu'nun düşmanıdır. Schulz bu gerçeklerden habersiz kale ve çevresindeki yazıtları ve mağara olarak tanımladığı krali mezar yapılarını incelemiştir. Bu yüzden ilk çalışmalar bir takım sıkıntıları da beraberinde getirmiştir.



Boğazköy'ün ortaya çıkmasını sağlayan ünlü bilim adamı Charles Texier 1838 yılında Van'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyarette bölgedeki çalışmalar açısından büyük önem arz eder. 1840' ların sonunda da yine ünlü İngiliz araştırmacı ve Ninive kazıcısı Sir Henry Layard Van Kalesi'ni ziyaret etmiştir. Van Kalesi'nin betimlemesini ve özellikle de Argışti Odası' nın bir çizimini yapmıştır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında çok sayıda araştırmacı Van bölgesi ve çevresindeki eserlerle ilgili çalışmalar yapmıştır. Avrupalı seyyahların göstermiş olduğu bu ilgi halkı define arayışına teşvik etmiştir ve bu şekilde Toprakkale'den bazı arkeolojik eserler Londra'ya götürülmüştür. Gelişen bu durum İngiliz Clayton, Raynolds ve Hormuzd Rassam' ın 1880–1881 yıllarında ören yerini tahrip eden kazılarına sebep olmuştur. British Museum' a ulaşan tunç ve diğer eserler 20. yüzyılda R.D.Barnett tarafından bilim dünyasına sunulmuştur.

I. Dünya Savaşı' nın başlamasıyla Van Ermeni ve Rus birliklerin işgali altına girmiş ve bu durum 1917 yılına kadar sürmüştür. Savaş devam ederken 1916 yılında İ.A. Orbeli Van Kalesi' nde, N.J. Marr Toprakkale' de kazı çalışması yapmıştır. Bu kargaşa dönemi için bu çalışmaların büyük önemi vardır.



Cumhuriyetin kuruluşundan sonra 1937–1940 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri' nden gelen Silva ve Kirsop Lake Van'da kazılar yapmıştır. 1956'da ünlü İngiliz bilim adamı C. A. Burney Van Kalesi Höyüğü'nde çalışmalar yapmıştır.

1965 yılında Muş-Varto ilçesi sınırları içerisinde kalan Kayalidere'de yapılan kazı Seton Lloyd başkanlığı'nda C. Burney tarafından gerçekleştirilen bölgenin önemli çalışmalarından bir başkasıdır.



1960'lı yıllarda Ermenistan'da Gökçe Göl civarındaki Arin-Berd ve Armavir-Blur kazıları Karmir-Blur'a ek olarak yürütülmüş ve çok önemli sonuçlar elde edilmiştir.

Urartu Krallığı'nın yerleşim alanları içinde kalan Kuzeybatı İran topraklarında 1968 yılından başlayarak yoğun çalışmalar yapılmıştır. Özellikle W. Kleiss tarafından yürütülen arkeolojik yüzey araştırmaları ve Bastam Urartu Kalesi'ndeki arkeolojik kazılar, Urartu çalışmalarına çok önemli katkılarda bulunmuştur. Urmiye Gölü güneyinde yürütülen Robert Dyson başkanlığındaki Hasanlu kazıları, Oscar White Muscarella'nın bulduğu Kalatkar ve Agrap Tepe'de yürütülen kazılar, Urartu için önemli bilgiler sağlamıştır.

1938 yılında yapılan kaçak kazılarla adını duyuran Erzincan/Altıntepe, bulunan eserlerle dikkatleri Urartu sanatı üzerine çekmesine karşın, bu yerleşme yerindeki arkeolojik kazılar 21 yıl gecikmeli olarak başlamıştır. 1959 yılından itibaren Türk bilim adamları Urartu Kaleleri'nde yoğun bir araştırmaya girmiş ve bu kapsamda Tahsin Özgüç Altıntepe'yi, Afif Erzen Çavuştepe, Toprakkale ve Van Kalesi'ni, Emin Bilgiç ve Baki Öğün Kef Kalesini, Kemal Balkan Aznavurtepe ve Giriktepe'yi kazmışlardır.



1983–1987 yılları arasında M. Taner Tarhan Van Kalesi ve Eski Van Şehri'nin Tarihi Milli Park Projesi çalışmalarını sürdürmüştür. M. Taner Tarhan 1987–1991 yılları arasında Veli Sevin ile birlikte Tarihi Milli Park Projesi' ne ilişkin olarak Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları'nı yürütmüştür.



Yukarıdaki çalışmalardan daha sonra ise bölgede kapsamlı kazı çalışmaları başlatılmıştır. 1989-2012 yılları arasında Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden ğretim yesi Prof. Dr. Altan ilingiroğlu'nun başkanlığında yrtlen Ayanis Kalesi kazısını 2012 yılından sonra Mehmet Işıklı devralmıştır. Ortaya çıkan buluntular Urartu uygarlığı hakkında önemli bilgiler vermektedir.



Ayanis dışında, V. Sevin tarafından yürütölen Van-Altıntepe Nekropolü ve Karagündüz Höyük ve Nekropolü, O. Belli tarafından yapılan Aşağı ve Yukarı Anzaf Kaleleri ile Yoncatepe Kale ve Nekropolü ve Rafet Çavuşoğlu ile Hanifi Biber tarafından gerçekleştirilen Van-Kalecik Kazıları bölgenin en önemli çalışmaları arasında yer almaktadır. En son 2010 yılında başlatılan Van Kalesi Höyüğü kazıları ise İstanbul Üniversitesi'nden Erkan Konyar tarafından yürütölmektedir.



1960'lı yılların başından 1980'lerin ortasına kadar kazıları Afif Erzen tarafından yapılan Çavuştepe Kalesi'nde 2014 yılından itibaren Rafet Çavuşoğlu tarafından yeniden başlanmıştır. Bu dönemde kalenin yanı sıra, kalnin 1 km. kadar kuzeyinde tespit edilen nekropolde de kazılar başlatılmış olup halen devam etmektedir.



Bölgede yapılan yüzey araştırmalarının ilki C. Burney'in 1956 yılında yaptığı araştırmalardır. M. Rothmann'ın Muş'ta Murat Nehri boyunca yaptığı araştırmalar 1991-1993 yılları arasına rastlar ve daha çok Kalkolitik ve Tunç çağlarına yönelik araştırmalar sırasında bazı Demir çağ merkezleri de tespit edilmiştir. A. Özırat tarafından 1995 yılında başlatılan ve halen sürdürölmekte olan yüzey araştırmaları bölge arkeolojisi için önem arz etmektedir. Doğu Anadolu bölgesinde yapılan yüzey araştırmalarından bir başkası O. Belli tarafından yapılan "Urartu Baraj ve Sulama Sistemleri"ni araştıran çalışmalardır. H. Biber tarafından Muş ili'nde, 2009 yılında başlatılan ve halen devam eden yüzey araştırmaları özellikle Demir Çağları'na yönelik olması açısından bu dönem için önemlidir.

DOĞU ANADOLU ERKEN DEMİR ÇAĞI

Doğu Anadolu Erken Demir Çağı konusundaki en sağlam bilgiler Assur yazılı kaynaklarından öğrenilmektedir.

Assur kentindeki "Ehursagkurkurra" Tapınağı'nın yeniden inşası için hazırlanan yazıtta, I. Salmanasar'ın (M.Ö. 1274-1245) tahta geçtiği M.Ö. 1274 yılında Uruatri'ye yaptığı seferden söz edilmektedir. Bu ülkede bulunan "yalçın dağlardaki kentler" ele geçirilip yerle bir edilmiştir.

Yazıtta bölgede hüküm süren Himme, Uatqun, Masgun, Salua, Halila, Luha, Nilipahri ve Zingun adlı sekiz krallık ve 51 kentten söz edilmektedir. Halktan genç olanların esir edildiği ve ülkenin tamamının vergiye bağlandığı anlatılmaktadır.

I. Salmanasar dönemine ait olan ve Tell All Rimah'da bulunan bir başka tablette ise Nairi ülkesinden kalay getirildiği bildirilmektedir.



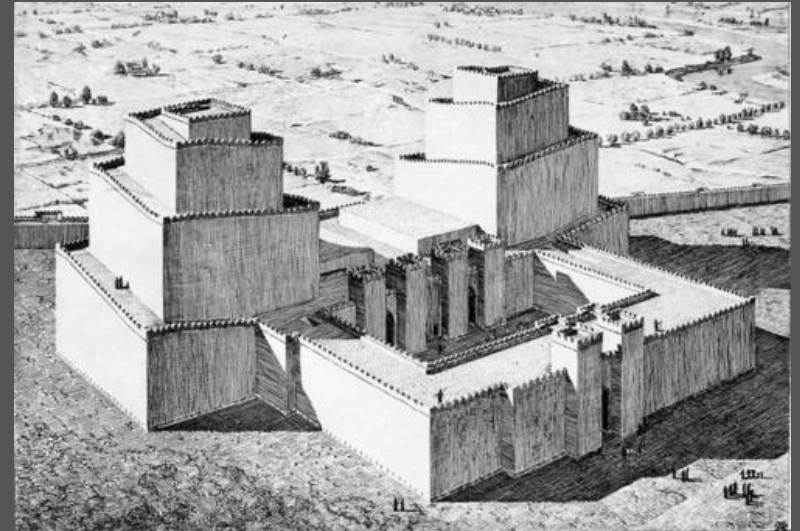
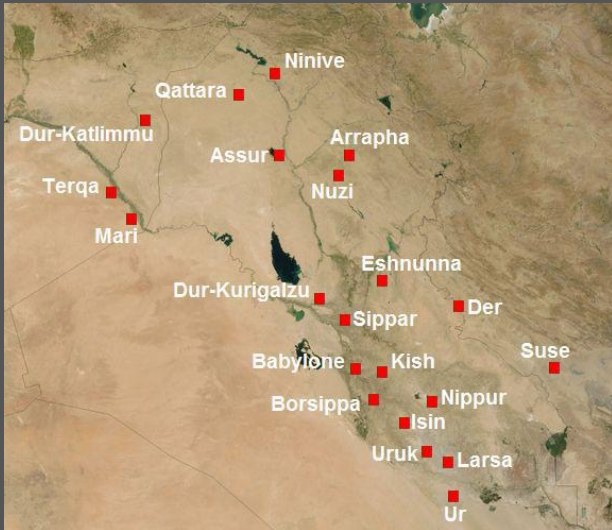
Nairi adı I. Tukulti-Ninurta dönemine ait (M.Ö. 1244-1208) yazıtlarda da karşımıza çıkmaktadır. Yazıtlarda, kuzeyde olduğu belirtilen bu ülkenin Assur ordularının baskısı altında bırakıldığı ve orduların sık sık bu ülkenin sınırlarına kadar ilerlediği anlatılmaktadır.

Assur'da bulunmuş pişmiş toprak bir yazıtta Assur kralının Nairi ülkelerinin 40 kralından ve Yukarı Deniz kıyısındaki ülkelerden düzenli vergileri kabul ettiği yazılıdır.

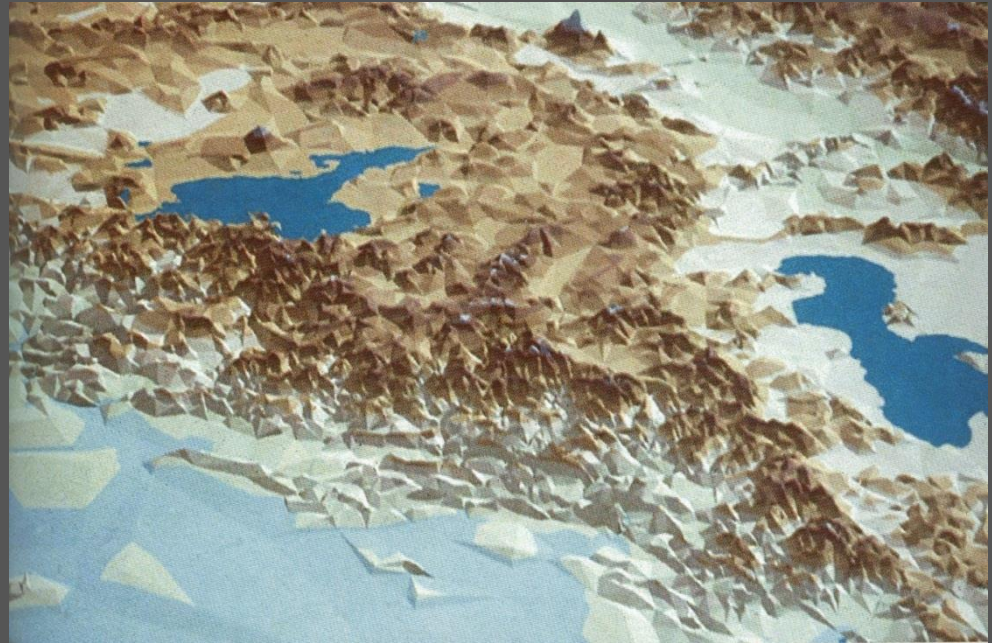
Assur kentindeki saray ve tapınak yazıtlarında ise kuzeydeki dağların defalarca aşıldığı, Nairi ülkelerine yapılan seferler sırasında bu ülkenin 40 kralının cesurca karşı durduğu, ancak hepsine boyun eğdirildiği anlatılmaktadır.

Çivi yazılı Assur kaynaklarına göre Assurluların kuzey ülkelerine saldırıları daha sonra da devam etmiştir.

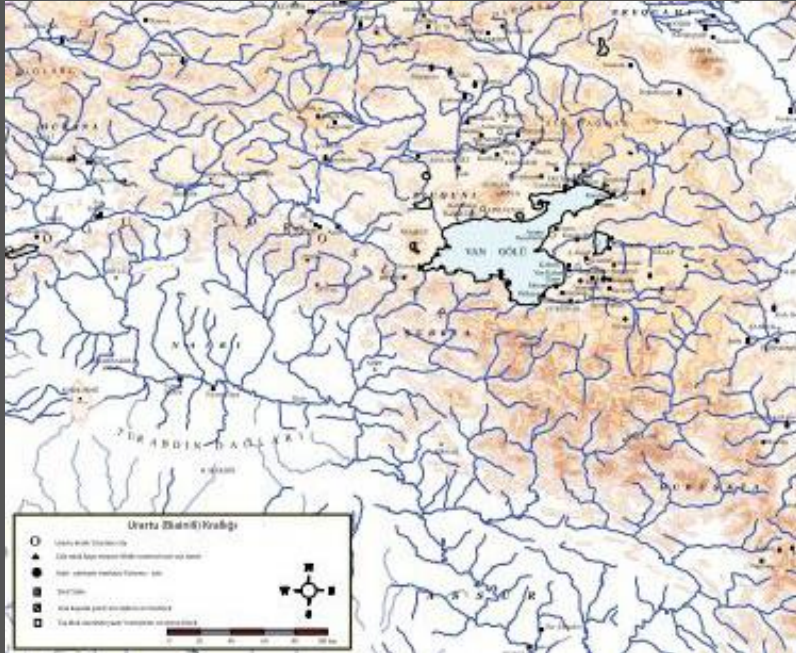
I. Tiglatpileser zamanına (M.Ö. 1115-1077) ait Başkent Assur'daki Anu-Adad Tapınağı'nın köşelerindeki yazıtlarda, Nairi ülkelerinin 23 kralıyla kuzey ülkelerinin oluşturduğu ordunun bozguna uğratıldığı anlatılmaktadır. Bu birleşik orduya yardıma gelen yine Nairi ülkelerinin 60 kralı Yukarı Deniz'e kadar kovalanmışlar, ülkenin büyük kült merkezleri yağmalanmış, hayvan sürülerine el koyulmuş ve kralları canlı olarak esir alınmıştır. Bu krallar ancak Assur kralının egemenliğini kabul ederek ülkelere dönebilmişlerdir.



The map illustrates the geographical context of the Assyrian Empire. The Assyrian Empire is shown in orange, covering the region of Mesopotamia (Mezopotamya). To the north, the Nairi Land (Nairi Ülkesi) is depicted in white, and the Urartu kingdom is shown in light blue. The Assyrian Empire is bordered by the Nairi Land to the north, the Urartu kingdom to the north and east, and the Kaldai (Chaldeans) to the south. The map also shows the Taurus mountains to the north and the Euphrates and Tigris rivers. Various cities and lakes are marked, including Van, Sevan Gölü, Urmiye Gölü, and others. The map also shows the 'Yukari Deniz' (Upper Sea) at the top and the 'Eğilim' region to the west.



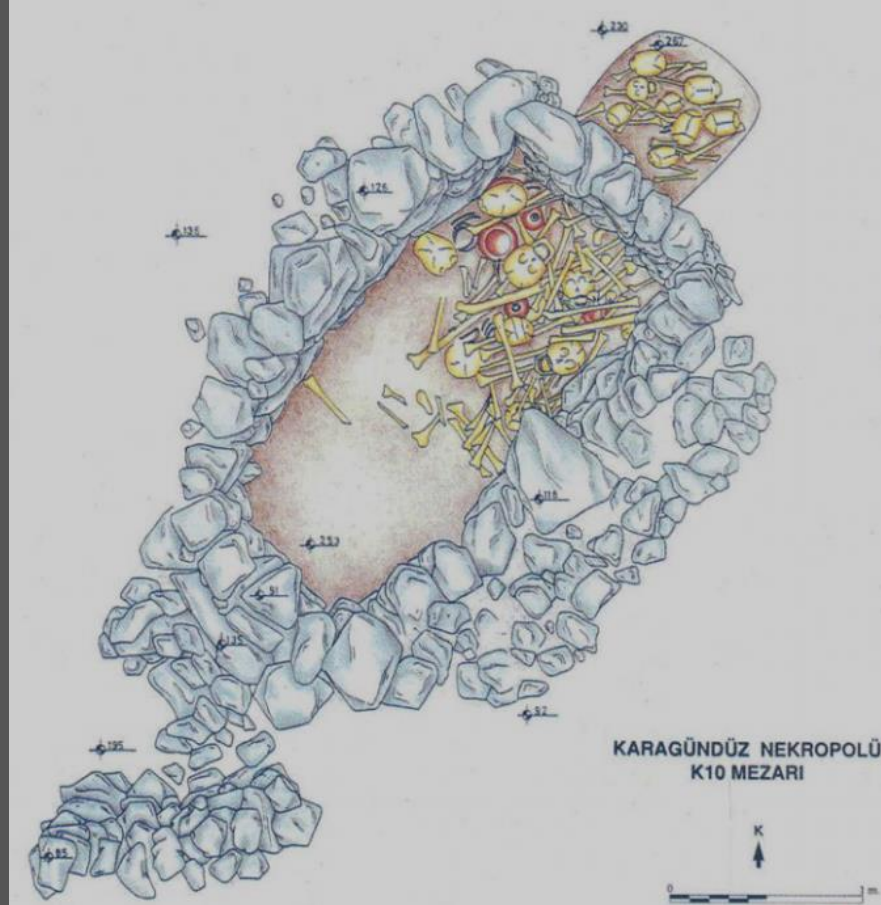
Son yıllarda Van bölgesinde yapılan araştırmalarda çok sayıda Urartu öncesi, yani Erken Demir Çağı kalesi tespit edilmiştir. Genellikle yüksek tepeler üzerine kurulan bu kaleler birer derebeyi şatosu görünümündedir. Çünkü büyüklükleri bir yönetici ailenin ve onların çevresindekilerin yaşayabileceği kadardır.



Erken Demir Çağı kalelerinin hemen dışında, giriş yolunun yanında yer alan mezarlıklar, yeraltına inşa edilen oda mezarlardan oluşmaktadır. Aile mezarları olduğu anlaşılan bu yeraltı odalarında çok sayıda gm yapıldığı saptanmıştır.



Arkeolojik kazılardan anlaşıldığına göre, aileden biri öldüğünde mezarın kapısı açılarak girişin önüne yatırılmış olan son gömü kenara itilmekte ve yerine yeni gömü defnedilmektedir. Bu nedenle odanın arka tarafında iskelet yığınları oluşurken, önde bir iskelet saptanmaktadır.



Ölümden sonraki yaşama inanıldığından mezarlara ölülerle birlikte kişisel eşyaları, çeşitli armağanlar ve yiyecek bırakılmaktadır.

